

УДК 811.112.2:821.112.2:82'0

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-2-18>**Марія ЛЕВИЩЕНКО,***orcid.org/0000-0002-9678-6575*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *levishchenko1883@gmail.com***ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТІВ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ**

У статті окреслено основні типологічні особливості концептів вікторіанського дискурсу з виділенням й обґрунтуванням поняття домінантів вікторіанства, виокремлено й описано лінгвокультурні та лінгвокогнітивні параметри вікторіанського дискурсу як основні складники його системного простору з подальшим аналізом їхнього дискурсовірного потенціалу.

Вікторіанський дискурс розглядається як система когнітивних і комунікативних складників, в якій перші переважно визначають його зміст, а другі – його форму, структуру і стратегії. Із цього випливає, що адекватний аналіз домінантів вікторіанського дискурсу має відбуватися паралельно за двома напрямками – встановлення та каталогізація ментальних одиниць, що формують його смисловий простір, з одного боку, а також з'ясування способів і закономірностей їхньої матеріалізації – з іншого.

Для типологізації концептів вікторіанського дискурсу використано інтегративний метод комбінації лінгвокогнітивного й лінгвокультурного підходів, оскільки перший дає змогу виявити особливості устрою глибинних розумових структур, а другий – національну специфіку їх оформлення.

Уявлення про навколишнє, притаманне британському лінгвосоціуму, що передавалося з покоління в покоління шляхом створення образів, символів, архе- і стереотипів, у тому числі й мовленнєвих, стало прямим показником типології домінантів вікторіанства.

Типологічна приналежність дискурсу як соціокультурно маркованого продукту комунікації зумовлює характер втілюваних у ньому концептів, їх від- і підбір (селекцію й адсорбцію), що дає змогу говорити про нього як про сукупність концептів. Набір усіх актуалізованих у дискурсі ментальних одиниць у розмаїтті їхніх когнітивно-семантичних властивостей та лінгвокультурних рис формує його концептуальний простір.

Концептуальний простір вікторіанського дискурсу як система мисленнєво-мовленнєвої взаємодії представників британського суспільства XIX ст. формується ментальними репрезентаціями їхніх ціннісних, етичних й естетичних пріоритетів. Його лінгвістична рефлексія передбачає регламентацію вжитку терміна «концепт», типологізацію релевантних для нього концептуальних одиниць, а також реконструкцію системних взаємозв'язків.

Ключові слова: типологізація, вікторіанський дискурс, концептуальний простір, домінанти, концепти, ментальні одиниці.

Mariia LEVISHCHENKO,*orcid.org/0000-0002-9678-6575*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *levishchenko1883@gmail.com***TYPOLOGICAL FEATURES OF VICTORIAN DISCOURSE CONCEPTS**

The article outlines the main typological features of Victorian discourse concepts with the selection and substantiation of the concept of Victorian dominants, highlights and describes the linguistic, cultural and linguocognitive parameters of Victorian discourse as the main components of its system space, followed by analysis of their discourse.

Victorian discourse is seen as a system of its cognitive and communicative components, in which the former mainly determine its content, and the latter – its form, structure and strategy. It follows that an adequate analysis of the dominants of Victorian discourse should take place in parallel in two directions – the establishment and cataloging of mental units that form its semantic space, on the one hand, and clarifying ways and patterns of their materialization – on the other.

An integrative method of combining linguocognitive and linguocultural approaches was used to typologize the concepts of Victorian discourse, as the former reveals the peculiarities of the structure of deep mental structures, and the latter the national specifics of their design.

The notion of the environment inherent in British linguistic society, passed down from generation to generation through the creation of images, symbols, archetypes and stereotypes, including speech, became a direct indicator of the typology of Victorian dominants.

The typological affiliation of discourse as a socio-culturally marked product of communication determines the nature of the concepts embodied in it, their selection and selection (selection and adsorption), which allows us to talk about it as a set of concepts. The set of all mental units actualized in the discourse in the diversity of their cognitive-semantic properties and linguistic-cultural features forms its conceptual space.

The conceptual space of Victorian discourse as a system of thought-speech interaction of representatives of the British society of the XIX century. is formed by mental representations of their value, ethical and aesthetic priorities. His linguistic reflection involves the regulation of the use of the term "concept", the typology of relevant conceptual units, as well as the reconstruction of their systemic relationships.

Key words: *typology, Victorian discourse, conceptual space, dominants, concepts, mental units.*

Постановка проблеми. Осмислення й узагальнення емпіричного досвіду вивчення концептів втілюється в спробах інвентаризації концептологічних надбань мовознавства, зокрема, в розробці розгорнутих класифікацій ментальних одиниць. При цьому концепти традиційно поділяються на лінгвокогнітивні і лінгвокультурні. Серед перших виокремлюються розумові картинки, схеми, гіпероніми, фрейми, інсайти, сценарії, калейдоскопічні концепти, гештальти, узагальнені уявлення, поняття, прототипи, пропозиції, типажі тощо. Типологія лінгвокультурних концептів розрізняє універсальні/специфічні, параметричні/непараметричні, регулятивні/нерегулятивні одиниці.

Аналіз досліджень. У британській історії XIX століття майже повністю збігається з Вікторіанською епохою, яка мала надзвичайний вплив не лише на всі сфери буття британців, а й певним чином на становлення англо-американського світу. Саме це пояснює зацікавленість вчених до вікторіанства як політичному, економічному, суспільному явищу. Такі поняття, як вікторіанські цінності, традиції, стиль, мовленнєві особливості постійно з'являються в працях із психології, культурології, лінгвістики та ін. На жаль, українські дослідники не приділяли доцільної уваги цьому важливому явищу в історії суспільства, хоча значимість вікторіанства важко переоцінити.

Особливості складу мислення й валоративні пріоритети народу закарбовуються в пам'ятках його духовної культури, зокрема, в літературі. З огляду на це цілком правомірним видається розгляд художніх текстів Вікторіанської епохи як віддзеркалення способу світобачення й світосприйняття британців наприкінці XIX ст. Вікторіанська культура сформувала власні моральні цінності справедливості, свободи тощо, система яких не була однорідною ані в темпоральному, ані в соціальному плані. Так, її ціннісні орієнтири суттєво відрізняються на початку й наприкінці XIX ст., з одного боку, та залежно від приналежності суб'єкта до середнього класу чи аристократії – з іншого.

Мета статті. Очевидно, негомогенність і суперечливість вікторіанської культури закладена в самій основі світогляду її представників, проникнути

в таїнство якого можна лише шляхом ретельного аналізу його концептуальних домінант, що своєю чергою передбачає їх структурну типологізацію та систематизацію, що є метою нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Розмежування лінгвокогнітивних і лінгвокультурних концептів видається неправомірним, оскільки створює ілюзію відокремленого, ізольованого існування двох відповідних сегментів (мовної) свідомості. Більш імовірно припустити, що концепти являють собою синкретичні ментальні утворення, «кванти структурованого знання» (Попова, 2007: 4), будь-який актуальний стан яких вже містить у собі розмаїття всіх їх потенційних станів, а отже, лінгвокогнітивний чи лінгвокультурний аспекти постають не диференційною ознакою концептів, а лише способом їхньої інтерпретації. Так, наприклад, вікторіанський концепт *modesty*/скромність є регулятивним, оскільки його актуалізація має на меті стримування людських пристрастей (Шевченко, 2010: 77), і водночас калейдоскопічним, оскільки його структура інкорпорує сукупність сценаріїв та фреймів, пов'язаних із певними почуттями і переживаннями (Бабушкин, 1996: 67). Це дає підстави вважати, що лінгвокультурний вимір концепту відбиває його значущість для певного етнічного/соціального угруповання, а лінгвокогнітивний – висвітлює його глибинну ментальну структуру.

Когнітивна організація концепту визначає набір засобів його мовної репрезентації та зумовлює способи його актуалізації в дискурсі. У зв'язку з цим логічною видається така послідовність дослідницьких процедур, в якій концептуальному аналізу вікторіанського дискурсу передують когнітивна типологізація його ключових концептів. Незважаючи на те, що поряд з останніми концептосфера вікторіанського дискурсу містить також універсальні одиниці, предметом нашої уваги є лише ті концепти, соціокультурні особливості яких формують специфічний профіль вікторіанського дискурсу. Їхня когнітивна будова виявляється різномірною і визначає концепти як уявлення, інсайти, гештальти, схеми, фрейми, когнітивні сценарії, гіпероніми, калейдоскопічні концепти і лінгвокультурні типажі.

Концепти-уявлення є узагальненими чуттєвими образами різноманітних предметів та явищ дійсності (Болдырев, 2001: 36), що представлені у вікторіанському дискурсі одиницями FIRE-PLACE, PICTURE, BAKED BEANS і PUDDING. Їхня структура відрізняється гіпертрофованою образно-асоціативною складовою частиною, основу якої становить візуалізація певного явища, поєднана з досвідом його сприйняття іншими органами чуття. Так, наприклад, уявлення PUDDING конституюється ознаками 'м'який', 'густий', 'жирний', 'солодкий' і візуалізує популярну в Британії страву, яка передбачала додавання муки, молока та фруктів і зазвичай подавалося на десерт.

Інсайти являють собою «запаковану» в слові інформацію про конструкцію, внутрішній устрій або функціональне призначення предмета (Бабушкин, 1996: 58). Остання ознака є релевантною для вікторіанського дискурсу і реалізується інсайтами BONNET, HAT, HANDKERCHIEF і GLOVES, заломлюючись кризь пуританську, святенницьку вікторіанську мораль. Так, зафіксоване концептом BONNET призначення дамського капелюшка полягає в акцентуванні приналежності її власниці до відповідної верстви суспільства. Оскільки розпущене волосся вважалося непристойністю, яку не могла собі дозволити справжня леді, капелюшок поступово ставав частиною зачіски (саме тому дами не мали знімати його у приміщенні).

Гештальти витлумачуються як комплексні функціональні структури, що упорядковують розмаїття окремих явищ у свідомості, як закріплені словом цілісні образи. Вони поєднують у собі чуттєві й раціональні елементи, а також динамічні й статичні аспекти об'єктів та явищ, що відбивають (Болдырев, 2001: 36–38). На думку І. А. Стерніна (Стернин, 1997: 24–26), до гештальтів належать також концепти, інтерпретація яких відбувається через прототипи – родові терміни чи узагальнюючі одиниці (птаха, тварина, одяг, посуд тощо).

Для вікторіанського дискурсу характерним є гештальт MONEY, структура якого містить прототипові образи, чуттєві та раціональні компоненти.

Природа **концептів-схем** подібна до концептів-уявлень, але, на відміну від них, нагадує не живопис, а графіку, оскільки є менш розробленою в деталях (Бабушкин, 1996). У разі з вікторіанськими концептами LONDON і CITY вона формується уявленнями про сукупність урбаністичних об'єктів і способи їх розташування стосовно один одного. Пор.: *Under the over-swinging lamps – swinging ever brighter in the better streets, and ever dimmer in the worse-and by lighted shops, gay crowds, illuminated coffee-houses, and theatre-*

doors, to one of the city gates /NC/; Fortified towns with their stockades, guard-houses, gates, trenches, and drawbridges, seemed to the mender of roads, to be so much air as against this figure /TC/.

Концепти-фрейми впорядковані як сукупність асоціацій, що зберігаються в пам'яті та імплікують комплексну стереотипну ситуацію (Болдырев, 2001: 37). Вони подібні до «кадру», в рамки якого потрапляє все, що типове і має сенс для цієї сукупності обставин (Бабушкин, 1998: 19). Фрейми виконують важливу практичну функцію, оскільки людина, стикаючись у процесі своєї діяльності з певною життєвою ситуацією, активізує в пам'яті готові фрейми, які дають їй змогу діяти відповідним чином.

У концептуальному просторі вікторіанського дискурсу фреймову структуру мають HOME, WORK, SPORT і FAIR-PLAY. Концепт HOME, зокрема, конституюється такими слотами та їхніми значеннями відповідно: СТИНИ – 'захищеність' (*The wind was blowing again, the rain was beating on the house-tops, and the larger spaces through which he had strayed contracted to the four walls of his room* (Dickens), ДАХ – 'притулок' (*to be left without the roof over the head*), 'близькість' (*to live under the same roof with*), ДВЕРІ – 'приватність' (*to keep open doors, to open the doors / to close the door*), 'кордон' (*And home seems such as shelter after out of doors* (Dickens), ВОГНИЩЕ 'затишок' (*although there was nothing to see but Bella in a musing state of happiness, seated in a little low chair upon the hearth...* (Dickens), 'сім'я' (*the joys of family and hearth*).

Когнітивні сценарії (скрипти) являють собою особливий тип концептів, які реалізують ознаки 'рух', 'розвиток' і мають сюжетний характер (Schank, 1977: 19). Вони структуруються як послідовність динамічно репрезентованих фреймів (етапів, епізодів), що розгортається в часі (Болдырев, 2001: 38). Продуктами вікторіанської епохи є такі концепти-сценарії, як TEA, CHRISTMAS і WEDDING. Так, наприклад, WEDDING інкорпорує такі компоненти: 'обрання нареченої/нареченого батьками', 'освідчення', 'повідомлення про весілля', 'церемонія' (*bridesmaids, groomsmen, to give the bride away, church, guests, wedding ring, wedding party, wedding gifts*), 'весільна подорож'.

Концепти-зінероніми кваліфікуються як логічно сконструйовані ментальні одиниці, узагальнення, позбавлені образності, вербальні репрезентанти яких апелюють не до певної розумової картинки, а до логічних компонентів відповідного поняття (Бабушкин, 1996). У вікторіанську добу завдяки цілеспрямованій державній політиці та особистим зусиллям королеви особливої значу-

щості набувають сімейні традиції та цінності, що знаходить відображення в затребуваності гіпероніму FAMILY в текстах вікторіанського дискурсу.

Гіперонім FAMILY поєднує у своїй структурі компоненти, які диференціюються за гендерними та віковими ознаками (PARENTS – CHILDREN, WIFE – HUSBAND, MOTHER – FATHER, DAUGHTER – SON, SISTER – BROTHER). Характер їх внутрішніх взаємозв'язків зумовлюється ступенем спорідненості осіб, уявлення про які вони відбивають.

Вікторіанські концепти POLITENESS, PUNCTUALITY, MORALITY, MODESTY можна визначити як «калейдоскопічні» (Бабушкин, 1996: 67), оскільки вони не мають постійних, фіксованих асоціатив, розгортаючись у дискурсі то як розумові картинки, то як фрейми, схеми чи сценарії. Калейдоскопічні концепти завжди пов'язані з певними переживаннями й емоціями, тому у вікторіанському дискурсі, що відбиває настанову на стримування почуттів, ці етичні концепти набувають яскраво вираженого регулятивного характеру.

Лінгвокультурний типаж є узагальненим образом представника певної соціальної групи в рамках конкретної культури, який можна впізнати за специфічними характеристиками вербальної та невербальної поведінки й ціннісної орієнта-

ції. Так, зокрема, лінгвокультурний типаж LADY концептуалізує «модельну особистість» вікторіанської жінки, чеснотами якої є 'шляхетне походження', 'вихованість', 'порядність', 'витончений смак', 'достойна поведінка', 'вшанування традицій'. Саме лінгвокультурний типаж найбільш яскраво унаочнює діалектичний зв'язок лінгвокогнітивного і лінгвокультурного. Будучи ментальною структурою, що відображає типізований досвід у мовній свідомості, він містить також інформацію про характер цього досвіду, на відміну від інших розглянутих розумових конструктивів, що є лише формами, які різняться деталізованістю змісту. Когнітивний тип концепту в поєднанні з його соціокультурним вмістом визначає його місце в загальній системі концептуальних констант пізнього вікторіанського дискурсу.

Висновки. Типологізація концептів вікторіанського дискурсу є системою мовленнєво-мисленнєвої взаємодії ментальних, етичних й естетичних пріоритетів. Питання вивчення теми типологізації та систематизації концептів вікторіанського дискурсу займає чільне місце в сучасній науці. Але проблема належить до важливих і доволі суперечливих, тому перспективи подальших досліджень у цій галузі є очевидними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. 123 с.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток - Запад, 2007. 314 с.
4. Шевченко И. С. Дискурсообразующие концепты викторианства: скромность vs ханжество. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2010. № 2. С. 73–84.
5. Dickens Ch. Hard Times. URL: <http://www.charles-dickens.org/hard-times/> (дата звернення 12.12.20).
6. Dickens Ch. Our Mutual Friend. URL: <http://www.charles-dickens.org/our-mutual-friend/> (дата звернення 12.12.20).
7. Dickens Ch. The Tale of Two Cities. URL: <http://www.charles-dickens.org/a-tale-of-two-cities/> (дата звернення 12.12.20).
8. Schank R.C. Scripts, plans, goals, and understanding: An inquiry into human knowledge structures. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1977. 248 p.

REFERENCES

1. Babushkin A. P. Tipy kontseptov v leksiko-frazeologicheskoi semantike yazyka [Types of concepts in lexical and phraseological semantics of a language]. Voronezh: Izd-vo Voronezh.gos.un-ta, 1996. 104 p. [in Russian].
2. Boldyriov N. N. Kognitivnaya semantika: Kurs lektsyi po angliiskoi filologii [Cognitive semantics: lecture textbook on English philology]. Tambov: Izd-vo Tambov.un-ta, 2001. 123 p. [in Russian].
3. Popova Z. D. Kognitivnaya lingvistika [Cognitive linguistics]. M.: AST: Vostok-Zapad, 2007. 314 p. [in Russian].
4. Shevchenko I. S. Diskursoobrazuushchie kontsepty viktorianstva: skromnost vs hanzhestvo [Discourse creative concepts of Victorianism: modesty vs bigotry]. *Kognitsia, kommunikatsiia, diskurs*. 2010. No 2. P. 73–84. [in Russian].
5. Dickens Ch. Hard Times. URL: <http://www.charles-dickens.org/hard-times/> (cited 12.12.20).
6. Dickens Ch. Our Mutual Friend. URL: <http://www.charles-dickens.org/our-mutual-friend/> (cited 12.12.20).
7. Dickens Ch. The Tale of Two Cities. URL: <http://www.charles-dickens.org/a-tale-of-two-cities/> (cited 12.12.20).
8. Schank R. C. Scripts, plans, goals, and understanding: An inquiry into human knowledge structures. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1977. 248 p.